

יצא ל„אור עולם“ וראה לראשונה את חוץ־לארץ בגיל מבוגר למדי, בהיותו כבר קומר־ניסט ותיק וקשה־כאגוז. דז'ילאס, המעריך את רוסיה, ערש הקומוניזם, ואת סטאלין, „אבי הקומוניזם והעולם החדש“, מתאכזב, תוך זמן קצר מאד מאהבתו הראשונה. לפתע הוא מגלה שהמנהיגות הרוסית אינה חופפת את ציורי־הבדים התעמולתיים של הקומיני־טרן.

הסיפור מתרכז בעיקר בתיאור אישיותו של סטאלין, המדינאי המעצב את מדיניות־החוץ של ארצו ואת דרכו של הקומוניזם הביני־לאומי, אין לפנינו מחקר ביוגרפי־סיכולוגי של הגדון אלא שיחזור האווירה סביב סטאלין ומרעיו, מנהיגי הקרמל ו„מחנה־המחר“.

מספר פעמים נסע דז'ילאס לרוסיה, ב־1944, ב־1945, ולאחרונה ב־1948. מסתבר שטיטו אינו מעוניין כרגע לפרסם כל סיפור שהוא מן התקופה ההיא ולכן נאסר דז'ילאס, אולם ברפרוף נדונים בספר היחסים ההדדיים בין עמי הבלקאן ובעיקר בין המפלגות הקומר־ניסטיות של העמים הסלאביים ה„קטנים“ וכן בינם לבין רוסיה הסובייטית. מסתבר שההרמוניה לא שררה בין הלאומים הבלק־ניים, יוגוסלביה, אלבניה ובלגריה. לסטאלין היה ברור מה מטרתו במזרח־אירופה — מירב ההשתלטות הסובייטית. דז'ילאס ודימיטרוב, אולי להבדיל מטיטו, שחזו את איחוד הבלק־נים תחת דגל הקומוניזם לאחר השיחורו, לא האמינו כמדומה כי „אבא“ סטאלין אינו שותף לכוונתם. כאן מקור האכזבה של דז'ילאס. כבר ב־1944 יכולים אנו לראות את ניצני הפילוג הגדול בין סטאלין וטיטו, שהתגשם בשנת 1948.

דז'ילאס לא חידש לנו דבר באִמרו שסטא־לין היה כלי־כול ופוסק אחרון ויחיד. ועם זאת למדנו הרבה מספר זה. בעיקר על יחסי רוסיה־יוגוסלביה ועל החילתו של שלי־טון הסובייטים בבלקנים, שעה שהונחתה שוב מכה ניצחת על ראש הסלאבים „הקט־נים“ — הפעם בשם הפן־סלאביות המהודשת, העוטה גלימה אדומה.

סטאלין — לפי ציור־דיוקנו של דז'ילאס — הוא גדול הפושעים בהיסטוריה האנושית.

— שלא לפי כוונתה — חיוזק, מבחינה אובייקטיבית, לאותם כוחות של רי־אקציה שובר עצמו לא רצה בנצחונם. במובן זה אין ובר אלא עדות נוספת לטרא־גדיה של עולם־הרוח הגרמני שלאחר מלח־מת־העולם הראשונה, שנמצא משרת, שלא־בטובתו, אותם כוחות שבסופו של דבר הביאו עליו כליה.

ש. א.

שיחות עם סטאלין

איש לא יטיל ספק בכך שמילובאן דז'ילאס הוא מן האנשים האמיצים ביותר בדורנו. יש סופרים שולאה צאת ספריהם לאור הם נושמים לרווחה (לפחות מבחינה חמרית); דז'ילאס כ־אימת שהוא מוציא ספר חובשים אותו בבית־הכלא.

דז'ילאס הוא אסיר „ותיק“. אולי האסיר המפורסם ביותר בימינו. מימי המחלת הקומוניסטית במונטנגרו, בשנות ה־20 ביר גוסלביה המלוכנית, ועד לימי טיטו ביוגר־סלביה הקומוניסטית והמשוחררת — ידע דז'ילאס חיי מעצר ומאסר. במונטנגרי העקשן הזה נצטרפו יחד מזג סוער ואישיות מוצקה עם גזע־איכרים עתיק ובעל מסורת של מרדות ומרי.

אין דומה ספר זה לספרו הקודם, „המעמד החדש“. נכון הוא ששניהם נכתבו מתוך נסיון אישי בהיירארכיה קומוניסטית, ומכאן ערכם הרב. שעה ש„המעמד החדש“ דן בבעיות של האידיאולוגיה הקומוניסטית ועתידה, הרי כאן לפנינו תיאור של פרופיל ביוגרפי מתוך מגע אישי, תיאור המשזור הערצה עם שנאה של הסופר אל גדול הרודנים בהיס־טוריה המודרנית — יוסף סטאלין. דז'וגאשווילי, המכונה יוסף סטאלין, דז'ילאס הקומוניסט המונטנגרי, שלא כטיטו,

* מאכס ובר: הפוליטיקה בתורת מקצוע; תרגום, הקדמה, הערות ואחרית־דבר מאת אפרים שמואלי; הוצאת שוקן, 1962; 126 עמ'.

וכן סן-סימון, וסימניה — האמונה בקומוניזם מלא, בחברות אוטופיות שיתופיות המושתתות על שיטה ראייונית של חלוקת עבוד דה. אדם סמית, אבי הכלכלה הקלאסית, השפיע מאוד על ראשית המחשבה הסוציאליסטית, בעיקר בנתחו את הנושא העיקרי של הכלכלה הקלאסית — חלוקת העבודה. הגישה היא פרימיטיבית ללא ניתוח סוציו-לוגי וכלכלי ראוי לשמו. האמונה היא בשוויון סוציאלי מוחלט (גודוין ופיין) ובריבוד פונקציונאלי של החברה.

התקופה השנייה בהתפתחות המחשבה הסוציאליסטית היא הפוריה ביותר, תקופת האינטרנאציונלים הקומוניסטיים (ראשיתו של הסוציאליזם נקראה בפי הסוציאליסטים "קומוניזם", ואין לערוב זאת עם התנועה שקמה ברוסיה אחרי מהפכת אוקטובר).

מארקס הוא הראשון שנתן לסוציאליזם צביון אפיסטימולוגי ושיצר תנועה סוציאליסטית בינלאומית שנודעה לה השפעה מכרעת על מהלך ההיסטוריה של מאת השנים האחרונות. מארקס, הנביא, התיאורטיקן, המנהיג, ההיסטוריון ואבי תנועת הפועלים הבינלאומית, הפך את הסוציאליזם לגולת הכותרת של ה"פרוגרס" מאז מהפכת 1848 וה"מאניפסט הקומוניסטי". בגולת הכותרת של יצירתו, "הקאפיטל", הפלא מארקס לנתח מבחינה כלכלית וסוציולוגית את התפתחות הקאפיטליזם המודרני וקבע "חוקי-ברזל", שאחדים מהם לא התמוטטו עד ימינו (חוק מעגלי-הכלכלה, לדוגמה). המסקנה הנובעת מה"קאפיטל" היא שחוקי-הברזל הללו תובעים, כמובן, שינוי ראדיקלי ומהפכני בקאפיטליזם, ויש למגררו למען שחרר את הפועל והשכיר מעול הדיכוי של השיטה הנצלנית.

למעשה, הרי מארקס, ולא שום איש זולתו בתנועה הסוציאליסטית ובמחשבה הסוציאליסטית, הוא שנתן דרך וכיוון לסוציאליזם. לולא מארקס והמארקסיונים ספק אם היה הסוציאליזם נעשה אי פעם תנועה אדירה ומצליחה.

מארקס ניתח ופירש כל שטח בחיי החברה, המדינה והמדעים של זמנו בדרך המחשבה הפילוסופית הסוציאליסטית, הוא העניק

אין הוא מכחיש "את יצירתו הפיליפיים צמאי" הדמים של סטאלין" (ע' 161); להיפך, "כל פשע היה בגדר יכלתו של סטאלין, שפן לא היה פשע שלא עשה. יהיו אשר יהיו קניי-המידה שבהם נמדדו את שיעור-קומתו, מכל-מקום יאתה לו התפארת של גדול הפושע עם שבהיסטוריה — ונקווה שתהי' זו תפארתו לעולם" (ע' 161).

דז'ילאס רואה את סוד ההצלחה של שלטונו הממושך של סטאלין באותם רעיונות, דפוסים ושיטות, שבכוחם פעל... (ר' ע' 162). שוב חוזר דז'ילאס לתיזה שלו מן "המעמד החדש": "הביורוקרטיה הפוליטית השלטת של המפלגה מצאה צורך באדם כזה דווקא — אדם החלטי שאינו יודע רתיעה ומעשי עד-להפליג בקנאותו. עקשנית וציינית הלכה אחריו המפלגה השלטת — והוא באמת הוליך אותה מנצחון אל נצחון, עד שהעבירו השלטון על דעתו והחל גם לחטוא נגדה" (ע' 162).

אמר כבר גדול ההיסטוריונים של הליברליזם, הלורד אקטון: "שלטון מוחלט משחית בהחלט".

אנתולוגיה סוציאליסטית

התנועה הסוציאליסטית יש לה היסטוריה ארוכה.

יש המתחילים במשה בן-ערם ובמרד גג פרעה. יש הרואים את ראשית הסוציאליזם בראשיתה של הנצרות. מקובל כיום שניצני הסוציאליזם המודרני החלו ב-1789, בעת המהפכה הצרפתית. ג. ד. ה. קול פותח את ההיסטוריה של המחשבה הסוציאליסטית בפרק "המהפכה הצרפתית הגדולה", ומאז ניתן לחלק את התפתחותו הרעיונית והארגונית של הסוציאליזם לארבע תקופות.

התקופה הראשונה, האוטופיסטית, אישיה הרי הם תומאס מור, קמפאנילה, פורייה, גודוין

* מילובאן דז'ילאס: שיחות עם סטאלין; תירגם: אהרן אמיר; הוצאת "עם הספר", 1962; עמ' 176.